

Висновки. Проведене дослідження змістовно-сутнісної характеристики терміну «система бюджетів» дозволило автору сформулювати визначення даного поняття як сукупності взаємодіючих бюджетів, яка ґрунтується на виробничо-економічних відносинах на рівні організаційно-фінансової структури, направлена на консолідацію показників у вигляді єдиного бюджету, є метою досягнення загально визначеної мети та регулюється внутрішніми нормативними документами підприємства. Система бюджетів підприємств легкої промисловості складається з наборів операційних та фінансових бюджетів, які об'єднані у головний бюджет. Операційні бюджети підсумовують процеси (придбання, виробництво та реалізацію), фінансові - ідентифікують очікувані фінансові наслідки господарської діяльності, узагальнені в операційних бюджетах.

Система бюджетів, що формується господарюючими суб'єктами, повинна бути унікальною, розробленою із врахуванням організаційно-фінансової структури та інших особливостей функціонування конкретного підприємства, та наскрізною, оскільки таким чином найбільш доцільно планувати та контролювати діяльність як окремих структурних підрозділів, так і підприємства в цілому. Впровадження такої системи бюджетів в діяльності господарюючих суб'єктів повинне забезпечити виробництво конкурентноздатної продукції за умови оптимального використання всіх ресурсів, що призведе до збільшення його прибутковості.

Література:

1. Финансовый менеджмент: теория и практика / [Балабанов И.Т., Бланк И.А., Быкова Е.В. и др.] : под ред. Е.С. Стояновой. – М.: Изд-во «Перспектива», 2010. – 656 с.
2. Голов С.Ф. Управлінський облік: [підручник] / Сергій Федорович Голов. — К.: Лібра, 2008. — 704 с.

Рецензент: д.е.н., професор Ведерніков М.Д.

УДК: 336.145:330.34.01

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ТЕОРЕТИЧНОГО ВИЗНАЧЕННЯ «БЮДЖЕТУВАННЯ»

Додонов С.В., к.е.н., доцент

Південний філіал Національного університету біоресурсів і природокористування України «Кримський агротехнологічний університет»

У статті розглянуті підходи до визначення сутності поняття «бюджетування» та сформовано авторський підхід до трактування цього терміну на основі фази його розвитку на підприємстві.

The article describes the approaches to the definition of the concept of «budgeting» and the author's approach to the interpretation of the term, based on the phase of its development at the enterprise is formed.

Постановка проблеми. У зв'язку з розвитком теорії і практики управління підприємствами в ринкових умовах, теоретико-практичним аспектам бюджетування присвячено значну кількість публікацій, що дає змогу узагальнити накопичений досвід і синтезувати нові науково-методичні підходи

до бюджетування. Однак, існуючі публікації недостатньо, як на наш погляд, висвітлюють сутність і необхідність бюджетування. Отже різні вчені та практики по-різному трактують поняття бюджетування. Безумовно, це створює певні проблеми у розумінні цього терміну та суміжних економічних категорій. Відсутній також єдиний підхід науковців щодо визначення функцій і принципів бюджетування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження теорії та практики бюджетування більш активно велося зарубіжними вченими і тільки в останні роки активізувалося у вітчизняній економічній науці. Отже, вагомий внесок у розроблення теоретичних положень та методичних підходів системи бюджетування здійснили вчені Е.Дж. Долан, Дж. Сінкі, Ф.У. Тейлор, Р. Хілтон, Дж. Хоуп. Серед найбільш відомих вітчизняних вчених, які досліджували методику та практику бюджетування слід задати Т.К. Бень, М.Д. Білик, Т.П. Карпову, В.Е. Хруцького. Питанням організації системи бюджетування значну увагу приділено у публікації В.Е. Хруцького, Т.В. Сизова, В.В. Гамаюнова, де вони розглядають механізми розподілу функцій і сфер відповідальності між рівнями управління, а також графік документообігу та системи стимулювання. Значний внесок в дослідження бюджетування діяльності вітчизняних підприємств внесли також Онищенко С.В., Терещенко О.О., Шумило Ю.О. [13, с. 105–106].

Постановка завдання. Метою публікації є визначення сутності поняття бюджетування у зарубіжній та вітчизняній теорії, методології й практиці та формування авторського підходу до визначення цього терміну з урахуванням специфіки розвитку вітчизняної економічної науки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначення бюджету як інструменту фінансового управління вперше дав представник італійської школи фінансів Ф. Вілла в 1850 р., який під бюджетом розумів вихідний кошторис, який перед початком планового періоду дає інформацію про очікувані надходження і витрати, рух капіталу, і всі результати ділової активності підприємства.

Цей підхід, у відповідності з яким «під бюджетуванням розуміється процес складання генерального бюджету як сукупності взаємопов'язаних функціональних (тобто операційних і фінансових) бюджетів, що дозволяють описати і структурувати діяльність фірми в майбутньому періоді (зазвичай мається на увазі рік) в контексті досягнення поставлених цілей» [4] є актуальним і в теперішній час. Однак у зв'язку з розвитком наукових підходів до визначення цього поняття, у певній кількості з них визначення бюджетування набагато ширше. «Бюджетування – розподілена система погодженого управління діяльністю підрозділів підприємства». [8]. Отже, поняття бюджетування розширюється у зв'язку з включенням до нього додаткових функцій.

Однією з найбільш обговорюваних тем є взаємозв'язок понять бюджетування і фінансового планування. Так в англійській літературі процес складання фінансових планів називають бюджетуванням оскільки саме фінансовий план називають бюджетом. Російські науковці в своїх публікаціях також вказують на невід'ємний зв'язок понять планування і бюджетування. Стоянова О.С. у підручнику «Финансовый менеджмент» [10] трактує поняття бю-

джету, як: «кількісне втілення плану, що характеризує доходи і витрати на певний період, і капітал, який необхідно привернути для досягнення заданих планом цілей». Доктор економічних наук, дійсний державний радник Російської Федерації 1 класу М.П. Афанасьєв називає бюджетування альтернативним методом бюджетної політики [1]. Вітчизняний науковець професор І.А. Бланк, визначає бюджет, як «... оперативний фінансовий план короткострокового періоду, що розробляється звично в рамках до одного року, відображає витрати і надходження фінансових коштів в процесі здійснення конкретних видів господарської діяльності» [3]. Водночас у світовій практиці, бюджетування – це елемент менеджменту, орієнтований на керування організацією, призначений для оптимального розподілу ресурсів господарюючого суб'єкта в часі. Бюджетування, як управлінська технологія, включає три складові частини: «технологію бюджетування, організацію процесу бюджетування, використання інформаційних технологій» [9].

Отже, визначаючи сутність бюджетування вчені досить часто звертаються до терміну «планування», тому логічним буде питання визначення відмінності цих понять. На наш погляд, різницю між фінансовим плануванням і бюджетуванням щодо вітчизняної практики слід визначати перш за все з точки зору його суб'єкту. Технологія бюджетування прийшла до нас з зарубіжної практики та базується на визначенні центрів відповідальності на підприємстві. Отже об'єктами бюджетування є центри фінансової відповідальності на відміну від планів, які можуть бути складені для підприємства або його підрозділу незалежно від рівня його фінансової відповідальності. Водночас не слід забувати, що необхідною передумовою і складовою бюджетування є планування, яке власне й конкретизується в бюджетах.

На підставі вивчення трактування сутності поняття «бюджетування» у вітчизняній та зарубіжній літературі, ми вважаємо за можливе класифікувати підходи до цього питання на чотири групи (табл. 1). Слід відзначити, що підходи до визначення поняття «бюджетування» в значній мірі відрізняються включенням до цього поняття певний додаткових функцій. Так, з першої до четвертої групи сутність поняття ускладнюється від технології формування бюджетів підприємства до управлінської технології, що стосується управління підприємством в цілому.

Таблиця 1

Підходи до трактування сутності поняття «бюджетування»

Сутність підходу	Переваги	Недоліки
Бюджетування як формування бюджетів на підприємстві	Найбільш поширене в літературі і на практиці, найбільш просте й доступне для розуміння в загальному використанні	Таке трактування є надто вузьким, не висвітлює такі невід'ємні складові бюджетування, як бюджетне організування, стимулювання на засадах бюджетів, контролювання виконання бюджетів та здійснення регулювання

Сутність підходу	Переваги	Недоліки
Бюджетування як технологію планування, обліку та контролю грошей і фінансових результатів	Бюджетування розглядається як технологія, тобто сукупність знань, відомостей про послідовність певних процесів	Не розглядаються організаційний та мотиваційний аспекти бюджетування
Бюджетування як стандартизований процес, що базується як на самостійно розроблених підприємством, так і на загальноєкономічних вимогах і процедурах	Акцентує увагу на необхідності індивідуальних підходів до бюджетування з позицій підприємства з урахуванням організаційно-економічних особливостей його функціонування	Замало уваги приділяється загальним принципам, методам, концепціям бюджетування
Бюджетування як управлінська технологія, яка призначена для вироблення та покращення фінансового обґрунтування управлінських рішень	Бюджетування розглянуте у системі прийняття та реалізації управлінських рішень, що стосуються оптимізації формування та використання ресурсів підприємства	Бюджетування розглядається як досить складний процес, отже потребує значної кваліфікації для практичної реалізації та ґрунтового підходу для вивчення

Джерело: Розроблено автором з використанням [5, С. 16–19], [2, С. 97–109], [12, С. 21]

Отже, для детального визначення терміну «бюджетування» слід розглядати виконувані ним функції. Стосовно функцій також існує багато поглядів серед вчених і фінансистів-практиків. Так, Стоянова О.С. розглядає п'ять функцій бюджетування: планування, комунікацію і координацію, орієнтування на досягнення завдань, контроль, підвищення професіоналізму, не розглядаючи оцінку економічної ефективності схвалюваних рішень і стимулювання трудового колективу. Писаренко Т. зазначає, що бюджетування – основний елемент системи управління підприємства, який присутній на етапах планування, контролю й аналізу [7, С. 304–311]. Партин Г.О. трактує поняття «бюджетування» як розроблення бюджетів з метою визначення обсягу та складу витрат, забезпечення покриття цих витрат фінансовими ресурсами з різних джерел [6, С. 50–53]. Харко А.Ю. ширше характеризує це поняття та стверджує, що бюджетування полягає в плануванні діяльності підприємства шляхом розробки системи взаємопов'язаних бюджетів, комплексно орієнтованих на ринкові потреби і покликаних забезпечити стійкий фінансовий стан і поступальний розвиток підприємства відповідно до його головної місії та статутних завдань [11, с. 87–91]. Можна припустити, що визначення терміну «бюджетування» пов'язане із фазою його реалізації (рис. 1).

Отже, найбільш спрощене поняття бюджетування можна розглядати саме як розробку різновидів бюджетів, у якому в якості об'єкту виступають матеріальні ресурси, а в якості суб'єкту фінансова служба. Результатом роботи останньої, як і результатом всього бюджетного процесу на цьому рівні є саме бюджет, як фінансовий план. Більш розгорнуте розуміння бюджетування полягає в тому, що воно є певною управлінською діяльністю, спрямованою на розробку і використання бюджетів, як основних фінансових планів діяльності підприємства в цілому.

Рис. 1. Сутність бюджетування в залежності від фази його реалізації

Найбільш широке розуміння бюджетування полягає в визначенні його як підсистеми управління підприємством. Тут у якості суб'єкта виступають як окремі ресурси, так і окремі центри фінансової відповідальності, а у якості суб'єкту – керівники ЦФВ, а також самі суб'єкти різних рівнів управління підприємством.

Становлення бюджетування як цілісної системи управління підприємством визначається особливим підходом до визначення його об'єктів. Якщо об'єктом планування частіш за все виступає підприємство, то в основі визначення об'єкту бюджетування лежить господарська діяльність підрозділу, або підприємства в цілому, яка в свою чергу формує певні доходи та витрати. Отже, бюджетування має певну фінансову спрямованість, що забезпечує цільове досягнення планованих фінансових результатів та визначення чинників, які впливають на зміну доходів і витрат.

Розуміння бюджетування з точки зору системи управління підприємством засновано на реалізації функцій управління, таких як планування, облік, контроль, аналіз, координація, мотивація та організація. Бюджетування забезпечує реалізацію цих функцій через систему формування бюджетів, контролю відхилень від них, координації центрів фінансової відповідальності з метою виконання зведеного бюджету підприємства.

Технологія бюджетування не спирається на певні нормативно визначені методи та прийоми, оскільки повною мірою відповідає специфічним рисам організаційної структури і господарської діяльності підприємства, отже відповідно й використовує методологічний апарат, що дозволяє враховувати особливості діяльності конкретного підприємства. Процес бюджетування потребує творчого підходу, використання специфічного методологічного апарату та врахування особливостей організаційно-фінансової структури й особливостей господарської діяльності підприємства.

Бюджетування як система, в якій реалізовані функції управління підприємством, має ряд переваг: підвищує мотивацію колективу на досягнення планованих фінансових результатів, спрощує координацію роботи підприємства за рахунок формування фінансової структури, конкретизує процес і результати аналізу бюджетів з метою виявлення чинників впливу, оптимізує процес розподілу ресурсів, дозволяє визначити цілі діяльності кожного з підрозділів фінансової структури та узгодити їх із метою діяльності підприємства в цілому. Однак водночас бюджетування має й певні недоліки: певна складність системи бюджетування, необхідність ознайомлення із бюджетами працівників підприємства з метою мотиваційного впливу, чіткий контроль результатів роботи в системі бюджетування формує певне психологічне навантаження на працівників підприємства і керівників різних рівнів управління, що може призвести до зниження ефективності праці. Слід звернути увагу також на те, що бюджети самі по собі не мають управлінської цінності, важливий аналіз відхилень від них та виявлення чинників, що до них призводять.

Висновки. Аналіз формування і використання категорії «бюджетування» дозволив відзначити певну різницю поглядів у різних авторів, що досліджували цю проблему. Авторський підхід до визначення сутності терміну «бюджетування» базується на фазі розвитку його на підприємстві. Отже, бюджетування як

цілісна система управління підприємством включає й процес створення бюджетів як такий, й технологію їх складання, водночас являючись найбільш високим ступенем сформованості бюджетування на підприємстві.

Література:

1. Афанасьев М.П. Основные направления становления и развития классической бюджетной мысли. / М.П. Афанасьев. – М., изд. Академии бюджета и казначейства, 2009 – 66 с.
2. Білик М.Д. Бюджетування у системі фінансового планування / М.Д. Білик // Фінанси України, 2003. – № 3.
3. Бланк И.А. Финансовый менеджмент / И.А.Бланк. – 2-е изд., перераб. и доп. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. – 656 с.
4. Ковалев В.В. Финансовый менеджмент: теория и практика / В.В. Ковалев. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. – 404 с.
5. Кузьмін О.Є. Бюджетування в системі управління організацією: теоретичні та прикладні засади: [монографія] / О.Є. Кузьмін, О.Г. Мельник. – К.: Кондор, 2007. – 234 с.
6. Партин Г.О. Бюджетування в системі управління витратами підприємства / Г.О. Партин // Фінанси України, 2003. – № 5.
7. Писаренко Т. Бюджетування як основа ефективного управління підприємством / Т. Писаренко. – Економіка і ринок: облік, аналіз, контроль, 2007. – № 16. – С. 304–311
8. Попова Л.В. Бюджетирование на микро- и макроуровне: учебное пособие / Л.В. Попова, В.А. Константинов. – М.: Дело и сервис, 2009. – с. 8
9. Терещенко О. О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: навчальний посібник [Електронний ресурс] / О. О. Терещенко. – Електрон. дані. – К.: КНЕУ, 2003. – 554 с. – Режим доступу до книги: <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/77/1/>
10. Финансовый менеджмент / [Е.С. Стоянова и др.] под ред. Стояновой Е.С. – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: Перспектива, 2003. – 656 с.
11. Харко А.Ю. Бюджетування в процесі управління підприємства / А.Ю. Харко // Фінанси України, 2001. – № 9.
12. Хруцкий В.Е. Внутрифирменное бюджетирование: Настольная книга по постановке финансового планирования / В.Е. Хруцкий, Т.В. Сизова, В.В. Гамаюнов. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 400 с.
13. Шумило Ю.О. Бюджетування як важливий елемент операційного планування / Ю.О. Шумило // Актуальні проблеми економіки, 2003. – № 7.

Рецензент: д.е.н., професор Джалал А.К.

УДК 338.439.4:633.85

ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ СОНЯШНИКУ ТА ПРОДУКЦІЇ ЙОГО ПЕРЕРОБКИ

Дяченко О.В., аспірант

Уманський національний університет садівництва

У статті проведено аналіз стану виробництва насіння соняшнику та продукції його переробки в Україні, оцінено його місце і роль для сільського господарства держави. Визначено основні напрямки подальшого розвитку виробництва культури та особливості ефективного функціонування ринку насіння соняшнику.

The article analyzes the state of sunflower seeds and products of its processing in Ukraine, estimated its place and role in agriculture state. Also defined main directions of further development of culture and features of effective functioning of the market of sunflower seeds.

Постановка проблеми. Виробництво олійних культур є важливою складовою економічного розвитку України. В останні роки спостерігається